

HIERONIM ZE STRYDONU

LISTY I
(1-50)

Wstęp i opracowanie na podstawie tłumaczenia ks. Jana Czujka

Monika Ożóg

Tekst łaciński przygotował

Henryk Pietras SJ

Wydawnictwo WAM
Kraków 2010

WPROWADZENIE

Wobec ogromu opracowań poświęconych Hieronimowi, niniejsze wprowadzenie w żadnym stopniu nie pretenduje do miana jego biografii czy też monografii¹. Jego jedynym celem jest zapoznanie Czytelnika z podstawowymi i ważnymi etapami z życia Hieronima, które wywarły wpływ na jego twórczość literacką.

Niedaleko granicy Dalmacji i Panonii, w Strydonie, około roku 331 bądź 347 przyszedł na świat Hieronim, późniejszy Doktor Kościoła. Według Prospera z Akwitanii, wydarzyło się to w 331 roku². Datacja ta, ze względu na liczne przekłamania w terminach podawanych przez tego autora została zweryfikowana i odrzucona przez niektórych badaczy początku XX wieku, takich jak Georg Grützmacher i Ferdinand Cavallera³. Według ich studiów, data narodzin Hieronima powinna zostać ustalona na podstawie jego wspomnień zawartych w *Listach*, i w związku z tym przesunięta na lata 40. IV wieku, konkretnie na 347 rok. Jednak w świetle dalszych badań wydaje się, że przesłanki dotyczące takiej zmiany nie są jednoznaczne i datacja zaproponowana przez Prospera może jednak być słuszna⁴.

Na temat geograficznego położenia miejscowości, w której urodził się Hieronim, nie mamy żadnych dokładnych informacji. Miejsce swojego przyścia na świat Hieronim wymienił tylko w *De viris inlustribus 135*, przy okazji opisu swojego pochodzenia.

¹ Informacje dotyczące dokładnego przebiegu życia i twórczości św. Hieronima zob. m.in. w: G. GRÜTZMACHER, *Hieronymus: Eine biographische Studie...*, t. 1-3, Berlin 1901, 1906, 1908; F. CAVALLERA, *Saint Jérôme: sa vie et son oeuvre*, t. 1-2, Louvain-Paris 1922; A. PENNA, *S. Gerolamo*, Torino-Roma 1949; J. N. D. KELLY, *Jerome. His Life, Writings, and Controversies*, London 1975 (wyd. polskie w tłumaczeniu R. Wiśniewskiego, PIW Warszawa 2003); S. REBENICH, *Hieronymus und sein Kreis. Prosopographische und sozialgeschichtliche Untersuchungen*, Stuttgart 1992; B. DEGÓRSKI, *Wstęp*, w: *Św. Hieronim. Żywoty mnichów Pawła, Hilariona. Malchusa*, ŻM 10, Tyniec-Kraków 1995, 11-21.

² Por. PROSPER Z AKWITANII, *Epitoma chronicon*, MGH AA IX 451 i 469.

³ Por. G. GRÜTZMACHER, *Hieronymus...*, t. 1, Berlin 1901, 45-50; F. CAVALLERA, *Saint Jérôme...*, t. 2, Louvain 1922, 3-12.

⁴ Por. J. N. D. KELLY, *Hieronim...*, 384-386.

Człowiek ten był wielkim uczyonym, utalentowanym tłumaczem i egzegetą, jednocześnie ascetą i osobą nie potrafiącą obyć się bez dzieł klasycznej literatury. Pozbawiony samokrytycyzmu, czasami niecierpliwy i wybuchowy, w wielu sytuacjach wręcz bezkompromisowy.

Pochodził z dobrze sytuowanej rodziny. Zarówno jego ojciec Euzebiusz jak i nieznana nam z imienia matka, byli chrześcijanami. Sam Hieronim został ochrzczony dość późno, aczkolwiek w czasach w których żył było to praktyką zupełnie zrozumiałą. Łączyły go poprawne stosunki z młodszym rodzeństwem: bratem Paulinianem oraz siostrą, której imienia również nie znamy.

Swą szkolną edukację rozpoczął w rodzinnym Strydonie, jednakże ojciec – zauważywszy pilność oraz uzdolnienia syna – przedsięwziął ambitne plany dotyczące jego przyszłego kształcenia w Rzymie. Właśnie tam Hieronim, wraz ze swoim przyjacielem z dzieciństwa Bonozusem, został zapisany do szkoły prowadzonej przez słynnego i cenionego wówczas nauczyciela, Eliusza Donata, po którym do naszych czasów zachowały się króciutkie rozprawy na tematy gramatyczne⁵. Po jej ukończeniu kontynuował naukę w szkole retorycznej, którą z dumą wspominał będąc już w podeszłym wieku⁶. Podczas pobytu w Wiecznym Mieście udało mu się zaprzyjaźnić z kilkoma osobami, między którymi rozpoznajemy dobrze chociażby Rufina z Akwilei, Heliodora i Pammachiusza. Co prawda serdeczna znajomość z pierwszym z nich nie okaże się trwała, lecz w osobach Heliodora, Pammachiusza i oczywiście Bonozusa będzie miał wiernych sprzymierzeńców aż do swojej śmierci. W czasie edukacji w Rzymie rozpoczął starania o pozyskiwanie pierwszych egzemplarzy dzieł, które stały się załączkiem jego późniejszej, dość pokaźnej biblioteki.

Hieronim uczestniczył również, w bardzo aktywny sposób, w życiu studenckim. Nie były mu obce zabawy i szaleństwa typowe dla wieku młodzieńczego, o czym z żalem i wyrzutami sumienia będzie wspominał kilkadziesiąt lat później⁷. W tym też czasie, tuż przed początkiem panowania Damazego (a więc przed jesienią roku 366) został ochrzczony, być może przez samego papieża Liberiusza.

Wydarzenia z kolejnych lat życia Hieronima nie są nam zbyt dobrze znane. Z całą pewnością przebywał wtedy, wraz z Bonozusem, w Galii oraz Trewirze. Spośród wielu hipotez dotyczących motywów udania się

⁵ Por. http://www.intratext.com/IXT/LAT0192/_INDEX.HTM (26 VI 2010)

⁶ Hieronim, *Apologia* 1, 16.

⁷ Por. Hieronim, *Apologia* 1, 17; *Listy* 7, 4; 3, 1; 49, 20; 22, 5; 130, 9.

obydwu przyjaciół za Alpy⁸, najbardziej prawdopodobną wydaje się być chęć robienia kariery z dala od centrum Imperium⁹. Hieronim interesował się literaturą chrześcijańską, na prośbę Rufina przepisał wówczas dzieła Hilarego z Poitiers: *O synodach* oraz *Komentarz do Psalmów*. Pod wpływem znajomości, które zawarł w Trewirze zaczął w większym stopniu niż do tej pory prowadzić życie zgodnie z doktryną chrześcijańską i postanowił zostać eremita prowadząc życie monastyczne.

Następnie, opuściwszy Trewir, przebywał przez jakiś czas w Dalmacji, a także południowo-wschodniej Italii, gdzie szczególnie spodobała mu się atmosfera oraz środowisko Akwileji. Spotkał tam zresztą swoich przyjaciół: Rufina oraz Heliodora, Euzebiusza (brata biskupa Chromacjusza), który przygotowywał Hieronima do chrztu oraz wiele innych ważnych osób popularnych w środowisku, w którym się obracał¹⁰. Niestety zarówno pobyt w Akwileji a także w ojczystym Strydonie, były jego ostatnimi pobytami w tych miejscowościach. Już nigdy nie będzie mu dane przebywać w rodzinnych stronach. Nie znamy jednak dokładnych przyczyn opuszczenia przez Hieronima rodziny oraz przyjaciół w Akwileji. Być może częściowo sytuacja ta została spowodowana sprzeczką rodzinną dotyczącą przyszłości siostry Hieronima, lub też pewnymi, niezbyt korzystnymi opiniami na temat życia prowadzonego przez niego samego.

Ostatecznie zresztą, zupełnie niezależnie od siebie, cała grupa przyjaciół opuściła Akwileję. Po tych wydarzeniach Hieronim, obierając kierunek swojej wędrówki ku Jerozolimie, postanowił poświęcić swoje życie Bogu oddając się zupełnie ascezie¹¹.

Wiemy, że długa, kilkumiesięczna podróż całkowicie wyczerpała go fizycznie i psychicznie. Korzystając z możliwości przejazdu przez Antiochię, zatrzymał się w gościnie u kapłana Ewagriusza. Ze względu na trapiącą go chorobę trwająca pielgrzymka do Jerozolimy została przez niego odłożona. Pobyt nad Orontesem stał się dla Hieronima czasem bardzo ważnym. Zawarł on tam szereg nowych znajomości, jak również uczestniczył w wykładach egzegetycznych prowadzonych przez Apolinarego z Laody-

⁸ Np. kontynuacja studiów retorycznych w Trewirze czy korzystanie z zasobów bibliotek galijskich. Por. G. GRÜTZMACHER, *Hieronimus...*, t. 1, Berlin 1901, 136.

⁹ Por. F. CAVALLERA, *Saint Jérôme...*, t. 1, Louvain 1922, 17.

¹⁰ Por. RUFIN, *Apologia przeciw Hieronimowi*, 1, 4, tłum. Anna Smaroń, ŻMT 29, WAM Kraków 2004.

¹¹ Hieronim zabrał jednak ze sobą zgromadzoną bibliotekę. Por. HIERONIM, *List* 22, 30.

cei¹². Poprzez studia różnorodnych pism szkolił swoją grekę tak w mowie jak i w piśmie. Prawdopodobnie w Antiochii, około roku 374, doznał drugiego nawrócenia¹³, które opisał w *Liście do Eustochium* córki Pauli¹⁴.

Utwierdziło go ono w jego wcześniejszych postanowieniach. Chcąc prowadzić życie pustelnicze, udał się samotnie¹⁵ na Pustynię Syryjską, w okolice Chalkis ad Belum¹⁶. Nie było to jednak typowe miejsce odosobnione. Półpustynia owa zamieszkiwana była przez chłopów, także inni eremici obierali ją za cel swoich podróży. Hieronim podtrzymywał kontakt z odwiedzającym go tam Ewagriuszem i to dzięki jego osobie korespondował w tym czasie z pozostałymi przyjaciółmi. Pilnie studiował Biblię oraz kontynuował naukę języka greckiego oraz syryjskiego. Wtedy też ucząc się również języka hebrajskiego (pod kierunkiem pewnego nawróconego Żyda), doszedł do znacznej biegłości w posługiwaniu się nim¹⁷. W czasie, gdy Hieronim przebywał już w Betlejem, miał kolejnego nauczyciela tego języka, o znanym nam imieniu – Bar Aninas¹⁸.

Pobyt Hieronima wśród mnichów syryjskich skończył się zamieszczeniem wokół toczącego się sporu o naturę trójjedynego Boga. W sprawie tej Hieronim wystosował dwa istotne listy¹⁹, adresowane do papieża Damazego, w których prosił o radę dotyczącą mówienia o Trójcy Świętej w trzech hipostazach. Wyraził swoją niechęć do rywalizujących między sobą biskupów Antiochii: Witalisa, Melecjusza oraz Paulina, tym samym przywołując niezgodności panujące we wschodnim chrześcijaństwie. Jedynym do zaakceptowania przez niego i naśladowania był Kościół rzymski. W związ-

¹² Por. HIERONIM, *List 84*, 3. Nie możemy dokładnie ustalić podczas którego pobytu w Antiochii Hieronim chodził na wykłady Apolinarego. Większość badaczy skłania się ku pierwszej wizycie w tym mieście argumentując to późniejszym potępieniem poglądów Apolinarego. Kwestia sporną jest także fakt, czy na tym etapie swojego życia Hieronim na tyle dobrze znał język grecki, by ze zrozumieniem słuchać wykładów nauczyciela. Por. J. N. D. KELLY, *Hieronim...*, 72.

¹³ Por. A. PENNA, *S. Gerolamo...*, 26-28. Niektórzy z badaczy przesuwają to wydarzenie na czas późniejszy, kiedy to Hieronim udał się na pustynię Chalcydycką. Por. J. J. THIERY, *The Date of the Dream of Jerome*, *Vigiliae Christianae* 17 (1963) 28-40.

¹⁴ Por. HIERONIM, *List 22*.

¹⁵ Heliodor odmówił towarzystwa i udał się do Italii. Por. HIERONIM, *List 6*, 2.

¹⁶ Położenie tej miejscowości było niezwykle korzystne ze względu na przechodzący tamtędy szlak handlowy oraz rzymski limes.

¹⁷ Por. J. BARR, *St Jerome's Appreciation of Hebrew*, *Bulletin of the John Rylands Library*, 49 (1966) 280-302.

¹⁸ Por. HIERONIM, *List 84*, 3.

¹⁹ Por. HIERONIM, *List 15* oraz *List 16*.

ku z tym, że Hieronim nie otrzymał od papieża potwierdzenia otrzymania owego pisma, po kilku miesiącach do Damazego został zaadresowany list kolejny, którego tematyka nie odbiegała od poprzedniego²⁰.

Niemожność dłuższego przebywania w towarzystwie wyżej wspomnianych syryjskich eremitów skłoniła go do niespodziewanego opuszczenia pustyni. Powróciwszy do Antiochii, podobnie jak Ewagriusz, stał się w niedługim czasie członkiem wspólnoty założonej właśnie przez Paulina, a popieranej przez Damazego. Paulin wyświęcił go na prezbitera, jednakże Hieronim mógł pozostać przy swojej mniszej niezależności. Dla Hieronima najważniejszym było prowadzenie życia monastycznego wobec czego nic nie wskazuje na to, aby wykonywał jakiegokolwiek czynności kapłańskie.

Kolejnym etapem w podróży Hieronima stał się Konstantynopol, w którym w 381 roku został zwołany przez Teodozjusza Wielkiego wielki zjazd biskupów uznany po 70 latach w Chalcedonie za sobór powszechny²¹. Fakt przybycia w tym czasie do Konstantynopola wielu indywidualności sprawił, że Hieronim mógł zapoznać się choćby z mowami Grzegorza z Nazjanzu. Poznał też drugiego z Ojców Kapadockich – Grzegorza z Nyssy, a także Amfilocha. Czas, który spędził w mieście nad Bosforem wykorzystał na tłumaczenia. Z tego okresu pochodzi przekład *Kroniki* Euzebiusza z Cezarei oraz niektórych pism Orygenesusa. Zapoznał się także z egzegezą Aleksandryjczyka, która zrobiła na nim silne wrażenie oraz napisał swój pierwszy komentarz do wizji proroka Izajasza²².

Dużym wyróżnieniem dla Hieronima stał się pobyt w Rzymie, na dworze papieża Damazego. Udał się do Rzymu jako tłumacz i doradca Paulina z Antiochii oraz Epifaniusza z Salaminy, którzy oficjalnie zostali zaproszeni na synod mający miejsce w 382 roku²³. Chcieli aby zostały uznane prawa Paulina do stolicy antiocheńskiej²⁴. Nasz mnich został nie tylko sekretarzem papieża i rzecznikiem ale i papieskim przyjacielem²⁵. Niektórzy przypuszczali nawet, że miał szansę zostania godnym jego następcą. Stało się to impulsem średniowiecznej i nowożytnej ikonografii Hieronima, gdzie przedstawiany jest w szatach kardynała rzymskiego. Czas spędził

²⁰ W liście tym Hieronim we wręcz nachalny sposób dopomina się zainteresowania nurtującymi go dylematami ze strony Damazego. Por. HIERONIM, *List 16*.

²¹ Por. *Dokumenty Soborów Powszechnych*, oprac. A. Baron, H. Pietras, t. 1, ŻMT 24, WAM Kraków 2001, 65-95.

²² Por. HIERONIM, *List 18*.

²³ Por. SCL 4, 29-33.

²⁴ Por. SOZOMEN, *HE 7*, 11.

²⁵ Por. M. L. CASANOVA, *Bibliotheca Sanctorum*, t. 6, Roma 1965, t. 6, 1132-1137.

dzony w Rzymie był zdecydowanie najszcześniejszym okresem w życiu Hieronima. To właśnie tu, na prośbę papieża, rozpoczął pracę nad uporządkowaniem łacińskich wersji Pisma Świętego²⁶. Przejął także opiekę nad papieskim archiwum. Promując życie w ascezie został duchowym przewodnikiem, a także nauczycielem szlachetnych arystokratek rzymskich, skupionych w kręgu Marcelli i Pauli²⁷.

Po śmierci Damazego, sytuacja Hieronima uległa niekorzystnej zmianie. Stał się on ofiarą pomówień o niestosowne kontakty z kobietami. Szczególnie występujące powszechnie plotki na temat jego kontaktów i spotkań z Paulą oraz ich planowanej pielgrzymki do Ziemi Świętej były źródłem skandalu. Do tych pogłosek doszła jeszcze krytyka wielu osób, zarzuty fascynacji Orygenesem, zbytnej propagandy ascezy, radykalnej zmiany trybu życia oraz spowodowania śmierci umartwiającej się aż po tragiczny finał, Blezylly. Blezylła była córką Pauli i niektórzy sądzili, że za tę śmierć odpowiedzialny był Hieronim, gdyż nakłaniał dziewczynę do zbyt rygorystycznych postów. Wszystkie te sprawy zebrane razem stały się przyczyną spotkania duchowieństwa, w efekcie którego Hieronim prawdopodobnie został zmuszony do opuszczenia Rzymu²⁸.

W sierpniu 385 roku, wraz ze swoim bratem Paulinianem, przyjacielem Wincentuszem oraz pewnymi mnichami uciekł z „Babilonu”²⁹, którego już nigdy nie odwiedził. Kilka miesięcy po ich wyjeździe, w towarzystwie innych kobiet ze swojego otoczenia, w podróż wyruszyły Paula i Eustochium³⁰. W Antiochii (bądź Salaminie) kobiety spotkały się z Hieronimem i cała grupa wspólnie udała się w kierunku Jerozolimy, w której Paula zamierzała się osiedlić. Podróż ta podzielona była na kilka etapów. Pierwszym była Jerozolima i Betlejem, gdzie zwiedzali miejsca wspomniane w Piśmie Świętym. Kolejnym – pielgrzymka do południowej Judei oraz

²⁶ Tekst ten został przedstawiony Damazemu w 384 roku i stanowił pierwszą część Wulgaty. Nad całością łacińskiego Pisma Świętego Hieronim będzie pracował ponad 20 lat.

²⁷ Por. S. LONGOSZ, *Hieronim jako duchowy moderator klubu chrześcijańskich arystokratek na Awentynie*, w: *Przebóstwiać to, co ludzkie. Księga Pamiątkowa ks. bpa W. Bobowskiego*, red. S. Sojka, J. Stala. Tarnów 2007, 505-525.

²⁸ Być może Hieronim został uniewinniony od stawianego mu zarzutu, natomiast otrzymał ustnie polecenie nakazujące opuszczenie Rzymu, które później zredagowano nadając mu formę urzędowo obowiązującą. Por. J. N. D. KELLY, *Hieronim...*, 134.

²⁹ Hieronim porównuje Rzym do Babilonu jako do miasta grzesznego.

³⁰ Eustochium była córką Pauli.

pustyni Negeb, następnie podróżni zwiedzając okolice Jerozolimy udali się na górę Tabor. Podróż ta była owocna w nowe doświadczenia, związane z doskonaleniem życia ascetycznego. Podróżnicy mogli zapoznać się z działalnością wspólnot ascetycznych założonych przez Rufina oraz Melanię. Hieronim zyskał także nowego nauczyciela w osobie Didyma Ślepego, na którego wykłady uczęszczał w czasie pobytu w Aleksandrii³¹. Mimo swoich wcześniejszych pomysłów, dotyczących wyboru Jerozolimy na docelowe miejsce działalności, postanowili swą przyszłość związać z Betlejem. W 386 roku osiedlili się tam na stałe. Decyzja dotycząca zamieszkania właśnie tam, a nie w Jerozolimie, prawdopodobnie wynikała z pragmatyzmu. Hieronim obawiał się Rufina, bardziej doświadczonego w kwestii kierownictwa wspólnotą monastyczną, podobnie jak Paula mogła obawiać się „konkurencji” Melanii³².

Zamożność Pauli pozwoliła sfinansować budowę klasztorów żeńskich oraz klasztoru męskiego. Początkowo skromne, z czasem przekształciły się w okazałe centra monastycyzmu, których działalność obracała się wokół centralnej bazyliki. Wspólnota żeńska żyła pod przewodnictwem Pauli, a kiedy ta umarła w 404 roku, na czele konwentu stanęła Eustochium. Grupa ta miała jasno zorganizowaną strukturę, opisaną przez Hieronima w jednym z listów³³. On sam zajmował się kształceniem katechumenów, głosił również kazania w Jerozolimie, gdzie miał okazję poznać biskupa Jana. Wśród wielu czynności, którym się poświęcał, były także prace związane z działalnością hospicjum dla podróżnych³⁴. Było ono odwiedzane przez coraz większą liczbę przybywających pielgrzymów, co skutkowało jego ciągłą rozbudową³⁵.

Ponad trzy dekady, które Hieronim spędził w Betlejem, stanowią najdłuższy etap jego pobytu w jednym miejscu oraz najbardziej twórczy okres w jego życiu. Większość tłumaczeń i komentarzy, *Żywot Malthusa*, *Żywot Hilariona* oraz dzieło *O sławnych mężach* pochodzi właśnie z tego czasu. Niewielki dystans dzielący Betlejem od Cezarei sprawił, że mógł korzystać ze zbiorów tamtejszej biblioteki, wśród których znajdowała się choćby *Heksapla* Orygenesusa. Około 390 roku, Hieronim postanowił zająć się tłu-

³¹ Przyjaciół Hieronima – Rufin również studiował pod kierunkiem Didyma około 8 lat. Hieronim zaś przebywał w Aleksandrii tylko około 30 dni, co zostało później wspomniane Hieronimowi przez przyjaciela.

³² Por. J. STEINMANN, *Saint Jérôme*, Paris 1958, 171.

³³ HIERONIM, *List 108*.

³⁴ HIERONIM, *List 107, 2*.

³⁵ HIERONIM, *List 66, 14*.

maczeniem Starego Testamentu w oparciu o tekst hebrajski, a nie tylko poprawianiem starych tłumaczeń³⁶. Dokończył to dzieło w latach 405-406³⁷.

Zdając sobie sprawę z trudnego charakteru Hieronima, można domyślać się, że również i w Betlejem nie uniknął konfliktów i sporów. Tym razem były one natury teologicznej³⁸. Pierwszym, był trwający bardzo długo konflikt z Rufinem. Jedną z jego przesłanek było opowiedzenie się przez Hieronima za *veritas hebraica* w przekładach Starego Testamentu. Ponadto Hieronim uważał, że reguły konkurencyjnego klasztoru na Górze Oliwnej, kierowanego przez Melanię i Rufina nie odpowiadają jego koncepcjom życia monastycznego. Drugi konflikt łączy się z pierwszym, choć antagonistą Hieronima jest tu przede wszystkim biskup Jan, i dotyczy teologii Orygenesa. W 394 roku Jerozolimę odwiedził Epifaniusz z Salaminy. Oficjalnie wystąpił on przeciwko biskupowi Janowi, chętnie czytającemu pisma Orygenesa. Orygenizm zaś był przez Epifaniasza uważany za herezję. W ten sposób doszło do zerwania serdecznych stosunków między dotychczasowymi przyjaciółmi, gdyż Rufin opowiedział się po stronie biskupa, a Hieronim, mimo tego, że był zafascynowany egzegezą Orygenesa, potępił jego teologię i poparł biskupa Epifaniasza – jakby na złość Rufinowi. Do kwestii spornej dołączył także problem interpretacji oraz prawidłowego tłumaczenia dzieł Orygenesa.

Kolejnym problemem było uwikłanie się w kontrowersję pelagiańską³⁹ na temat predestynacji i grzechu pierworodnego, w wyniku której, najprawdopodobniej zwolennicy Pelagiusza podpálili założone przez Hieronima klasztory. W ciągu kolejnych lat nie uczestniczył bezpośrednio

³⁶ O wyższości języka hebrajskiego ST nad greckim pisze Hieronim w liście 71, 5.

³⁷ Por. INNOCENTY I, *List 6* (Do Exsuperiusza, biskupa Tuluzy), 7, PL 20, 501-502.

³⁸ Por. B. JEANJEAN, *Saint Jérôme et l'hérésie*, Paris 1999.

³⁹ W latach 405-430 toczył się spór między św. Augustynem a Pelagiuszem. Dotyczył on m. in. poglądów Pelagiusza na temat grzechu pierworodnego, który według niego nie miał wpływu na naturę człowieka zaś człowiek dzięki swojej wolnej woli potrafił odróżnić dobro od zła i tym samym samodzielnie osiągnąć zbawienie bez udziału Chrystusa. Pelagianizm był przedmiotem obrad kilku synodów z tych lat. Por. *Kanony synodu kartagińskiego (r. 418) potępiającego Pelagiusza i Celestiusza (Canones Concilii Carthaginensis contra Pelagium et Celestium a 418 habiti. Recensio Quesnelliana*, tłum. K. Burczak, *Vox Patrum* 42-43 (2002) 456-461; por. SCL 4, 246-252. Sobór w Efezie w 431 roku potępił z kolei Celestiusza – współpracownika Pelagiusza na Wschodzie. Por. *Grzech pierworodny*, ŻMT 12; PELAGIUSZ, *Komentarz do Listu św. Pawła do Rzymian*, ŻMT 15; Efez (431) – DSP 1, 162; SCL 4, indeks rzeczowy.

w następujących po sobie etapach sporu z Pelagiuszem. Nie posiadamy dokładnych informacji dotyczących miejsca jego pobytu oraz towarzyszących mu współbraci bezpośrednio po tym wydarzeniu. Hieronim z całą pewnością opuścił Betlejem, do którego powrócił jednak na początku 419 roku, kiedy to najpewniej został odbudowany jego klasztor.

Przeżywszy około 90 lat, Hieronim zmarł w 419 lub 420 roku. Według datacji Prospera miało to miejsce 30 września 420 roku, zaś według tekstu pochodzącego z VI-VIII wieku data śmierci Hieronima to 30 września 419 roku⁴⁰. Pochowano go w Betlejem, w jednej z grot znajdujących się pod kościołem Narodzenia⁴¹, opodal miejsc pochówku Pauli i Eustochium.

Spuścizna literacka Hieronima jest bardzo różnorodna. Wulgata, przekłady i komentarze, dzieła egzegetyczne, dogmatyczne i historyczne. Niejako osobną grupę w jego twórczości tworzą listy, pisane od czasu przybycia do Antiochii (374 rok), aż do śmierci w Betlejem (419 lub 420 rok).

Ze względu na miejsce, w którym Hieronim je pisał, możemy wyróżnić listy z Pustyni Chalcydyckiej⁴², Rzymu⁴³, Betlejem⁴⁴ oraz nieliczne z innych miejsc jego podróży⁴⁵. Tradycyjnie przyjmuje się, że zbiór ten liczy 154 pisma, lecz nie wszystkie z tego *epistularium* są autorstwa Hieronima. Kilkanaście z nich jest adresowanych do niego przez inne osoby⁴⁶. Niektórych zaś Hieronim nigdy nie otrzymał, gdyż nie były bezpośrednio do niego skierowane, ale znajdują miejsce w tym zbiorze⁴⁷. Listy 149 oraz 150 znalazły się w zbiorze przypadkowo. Pierwszy z nich jest nieautentycznym zapisem dysputy na temat Paschy zaś adresatem drugiego jest jakiś inny Hieronim, żyjący sto lat później.

⁴⁰ Por. PROSPER Z AKWITANII, *Epitoma chronicon* 1274. MGH AA IX 469; *Hieronimus noster*. PL 22, 184; F. CAVALLERA, *Saint Jérôme...*, t. 2, 63.

⁴¹ B. BAGATTI, *Gli antichi edifici sacri di Betlemme*, Jerusalem 1952, 137.

⁴² Listy nr: 4, 5, 6, 7, 8, 9, 10, 11, 12, 13, 14, 15, 16, 17.

⁴³ Listy nr: 19, 20, 21, 22, 23, 24, 25, 26, 27, 28, 29, 30, 31, 32, 33, 34, 36, 37, 38, 39, 40, 41, 42, 43, 44, 155.

⁴⁴ Listy nr: 46, 47, 48, 49, 50, 52, 53, 54, 55, 57, 58, 59, 60, 61, 62, 63, 64, 65, 66, 68, 69, 70, 71, 72, 73, 74, 75, 76, 77, 78, 79, 81, 82, 84, 85, 86, 88, 97, 99, 102, 103, 105, 106, 107, 108, 109, 112, 114, 115, 117, 118, 119, 120, 121, 122, 123, 124, 125, 126, 127, 128, 129, 130, 133, 134, 138, 139, 140, 141, 142, 143, 145, 146, 147, 148, 151, 152, 153, 154, 156.

⁴⁵ Listy nr: 1, 2, 3 (Antiochia); 18 (Konstantynopol); 45 (Ostia).

⁴⁶ Jest to 17 listów napisanych przez: papieża Damazego (19, 35), św. Augustyna (56, 67, 101, 104, 110, 116, 131, 132, 157), Teofila z Aleksandrii (87, 89, 113), Pammachiusza oraz Oceana (83), Epifaniasza z Salaminy (91) oraz Inocentego (136).

⁴⁷ Listy nr: 46, 51, 80, 92, 93, 94, 95, 96, 98, 100, 111, 135, 137, 144.

Po publikacji całości listów w CSEL na początku XX wieku odnaleziono kolejne cztery listy związane z Hieronimem. Kontynuując poprzednią numerację noszą one numery od 155 do 158. Trzy z nich niewątpliwie napisał sam Hieronim: *Do Prezydusza*, bliżej nieznanego diakona z Piacenzy, *Do Aureliusza*, biskupa Kartaginy oraz *Do Sofroniusza*⁴⁸. Czwarty z listów napisał do Hieronima Augustyn w 416 roku na temat kontrowersji pelagiańskiej⁴⁹.

Zaskakująca jest różnorodność typologiczna listów, ponieważ niektóre z nich mają formę krótkich notatek, esejów w formie listów, pamfletów, niektóre zaś swoją objętością i strukturą zasługują na miano książek. Analizując ich treść, możemy wyróżnić listy o charakterze etyczno-moralizatorskim⁵⁰, egzegetycznym⁵¹ oraz podnoszącym na duchu i propagującym życie w ascezie⁵². W wielu z nich Hieronim podnosi kwestie doktrynalne⁵³, zaś inne są bardzo osobiste⁵⁴.

Pierwsze krytyczne wydanie *Listów*, jak i innych dzieł Hieronima, zawdzięczamy Erazmowi z Rotterdamu (Bazylea 1516-1520). To wydanie traktowane jest jako *editio princeps*. Wydaniem historycznie najważniejszym, mającym wpływ na recepcję Hieronima w czasach nowożytnych, jest praca Dominika Vallarsi (Verona 1734-1742). Ją bowiem zamieścił J.-P. Migne w *Patrologia Latina*.

Nowoczesne wydanie krytyczne zostało opracowane przez Austriaka Izzydora Hilberga w latach 1910-1918. Opublikowano je w serii *Corpus Scriptorum Ecclesiasticorum Latinorum* 54-56.

Jedynym dotychczasowym polskim przekładem całego zbioru *Listów* św. Hieronima jest tłumaczenie ks. Jana Czuj z lat 50. XX wieku⁵⁵.

Dr Monika Ożóg, Uniwersytet Opolski

⁴⁸ HIERONIM, *Epist. ad Sophronium de ecclesia Lyddensi*, M. van Esbroeck, Bedi Kartlisa, *Revue de kartvelologie* 35 (1977) 127-131.

⁴⁹ HIERONIM, *Ep ad Aurelium papam Carthaginensem*, CSEL 88, 1981, 130-133; *Epistula ad Praesidium* (= Ps.-Hier. ep. 18); G. Morin in BALAC 3 (1913) 51-60; J. DIVJAK, *Die neuen Briefe des hl. Augustinus*, *WienHumBlätt* 19 (1977) 10-25; J. DIVJAK, *Die Binnenanrede in den Briefen Augustins*, *RevBen* 94 (1984) 285-294.

⁵⁰ Listy nr: 14, 22, 52, 53, 54, 57, 58, 107, 108, 117, 122, 123, 130, 145, 147.

⁵¹ Listy nr: 18A, 18B, 20, 21, 25, 26, 29, 30, 36, 55, 65, 140.

⁵² Listy nr: 23, 39, 60, 66, 75, 77, 79, 108, 118, 127.

⁵³ Listy nr: 15, 16, 41, 42, 48, 61, 84, 85, 109, 126, 133.

⁵⁴ Listy nr: 8, 9, 11, 12, 13, 31, 34, 45, 71.

⁵⁵ Chodzi o 154 listy. Por. HIERONIM, *Listy*, tłum. J. Czuj, t. 1-3, IW PAX Warszawa 1952-1954.

OBECNE WYDANIE

Tekst łaciński I. Hilberga zrekonstruowany został na podstawie porównania 139 rękopisów, z których wiele jest tylko fragmentarycznych. W przytaczaniu lekcji uznanych za najwierniejsze, autor wydania pozostaje im wierny aż po swoiste sposoby pisania właściwe dla czasów powstawania tych manuskryptów. Test jest więc prawdopodobnie co do treści bardzo zbliżony do oryginału Hieronima, ale ze względu na transmisję tekstu, interpunkcję i ortografię miejscami trudny w lekturze.

Dominik Vallarsi znał również najważniejsze rękopisy i całą tradycję wydawania pism Hieronima, oraz jego recepcji. Opracował swoją wersję *Listów* w sposób elegancki, poprawny językowo, poprawiając błędy ortograficzne manuskryptów. Jest to więc tekst znacznie przyjaźniejszy w lekturze i jaśniejszy.

Porównanie obu tekstów pokazuje, że Hilberg wziął jako podstawę właśnie tekst Vallarsi'ego, wprowadzając zmiany tylko tam, gdzie uznał to za niezbędne w oparciu o rękopisy i przywracając pisownię tychże. Okazało się też, że w wydaniu Vallarsi'ego były braki w stosunku do niektórych ważnych manuskryptów.

Przygotowując niniejsze wydanie tekstu łacińskiego postanowiłem zrobić podobnie jak Hilberg, to znaczy wziąć za podstawę tekst Vallarsi'ego z PL. Porównałem go jak potrafiłem najuważniej z tekstem Hilberga, uzupełniłem o wszelkie wprowadzone poprawki, każdorazowo odnotowując różnice między wydaniem. Nie odnotowywałem różnic nic nie zmieniających, to znaczy na przykład zmian szyku wyrazów; bardzo często taka różnica występuje i spowodowana jest pisaniem skrybów ze słuchu. Nie zmieniłem jednak poprawnej ortografii Vallarsi'ego na niepoprawną rękopisów średniowiecznych. Nie jest ona bowiem dziełem Hieronima, ale odbiciem zmian językowych w łacinie średniowiecznej.

Jako że wydanie to jest dwujęzyczne, zrezygnowaliśmy z podawania w tekście polskim wtrąceń greckich. Widać je w tekście oryginalnym, więc w tekście polskim wystarczy podać jedno tłumaczenie, z języka łacińskiego. Ks. Jan Czuj tłumaczył listy z wydania Vallarsi'ego, miejscami różniące się od tekstu Hilberga, jak wyżej zazaczyłem. Wszędzie tam gdzie to było konieczne poprawiono więc tłumaczenie na odpowiadają-

ce ustalonemu tekstowi oryginalnego, zaś w sytuacjach takich, w których obaj wydawcy podają co prawda różne słowa, ale o bardzo podobnym znaczeniu w języku polskim, pozostawiono wersję ks. Czuję.

Tekst polski ks. Jana Czuję przepisała i poprawiła zgodnie z wymogami dzisiejszej polszczyzny dr Monika Ożóg. Zweryfikowała także cytaty biblijne, sporządziła wiele nowych przypisów i zmodyfikowała stare. Jest również autorką krótkiego wprowadzenia do tego tomu.

Wykaz wydań krytycznych, indeksy oraz bibliografię podamy w ostatnim tomie niniejszego wydania *Listów*.

31 lipca 2010,

w Towarzystwie Jezusowym Uroczystość św. Ignacego Loyoli

prof. dr hab. Henryk Pietras SJ